

p. 5 Voorwoord Yoeri Meessen

Dit jaar belooft een spannende reis te worden door verhalen die ons laten dromen, lachen en nadenken. Van apocalyptische visioenen tot hoopvolle utopieën, we laten ons meevoeren door de verbeeldingskracht van grootmeesters en hedendaagse makers.

p. 12-13 Piet Zwart en de NKF

'Het lijkt zo'n prozaïsch onderwerp, elektrische kabels, maar Zwart liet de wereld versteld staan met de baanbrekende visuele identiteit die hij voor NKF ontwikkelde.' Karen Polder maakte een bijzondere publicatie over Piet Zwart voor Letterform Archive.

p. 14 Vijf vragen aan Ludwig Volbeda

Ludwig Volbeda ontving op 12 april jl. de Woutertje Pieterse Prijs voor zijn debuutroman *Oever*. Eerder ontving hij al vele prijzen voor zijn werk als illustrator. In 'Huis van Ludwig Volbeda' biedt hij aan de hand van zijn schetsboeken en tekeningen de bezoeker een kijkje in zijn hoofd.

Mythes en mogelijkheden

FOTO AAD HOOGENDOORN

Midden in Brabant ligt het dorpje Gemert. Op het eerste gezicht een doorsneedorp met een kerk, een plein en enkele cafés. Op het eerste gezicht lijkt er weinig opvallends te zijn. Toch ligt er in dit rustige Brabantse dorp iets onverwachts verscholen: een keizerrijk. Een compleet land, met eigen vlag, munt, taal en geschiedenis – en slechts één inwoner.

De Gemertse Gerard van Lankveld voelt zich in zijn jeugd buitengesloten en onbegrepen en gaat op zoek naar veiligheid in een wereld die van hem is, een wereld die hij zelf creëert. Die wereld groeit langzaam uit tot zijn absolute levenswerk. In de jaren zestig kroont Van Lankveld zichzelf tot keizer van Monera Carkos Vlado.

Enkele van de keizerlijke kroonjuwelen uit Van Lankvelds Monera zijn nu onderdeel van de tentoonstelling 'Mythes en mogelijkheden'. Met eeuwenoude boeken en hedendaagse kunst onderzoekt de tentoonstelling hoe mensen nieuwe werkelijkheden verbeelden. Het zijn werelden die soms als spiegel dienen voor de maatschappij, als vluchtweg of als kritisch alternatief voor de realiteit. In die verbeelding loopt feit vaak over in fictie en realiteit in droom.

De schatten uit Monera liggen naast een uitgave van Thomas Mores 16de-eeuwse *Utopia*. Een boek dat zo invloedrijk is geweest dat de titel van het boek nu nog steeds onderdeel is van ons vocabulaire. In het boek schrijft More over een ideale samenleving op een ver eiland. En hoewel het verhaal gaat over een plek die ver weg is, schrijft More eigenlijk over zijn eigen samenleving. Door te schrijven over een ideale verre wereld, kan hij terloops kritiek leveren op de gebreken van zijn tijd – religie, politiek, ongelijkheid – zonder direct te botsen met de gevestigde macht. Een denkbeeldige wereld als ruimte voor kritiek, reflectie en hoop.

Ook het verleden wordt herschreven. In de vijftiende en zestiende eeuw worden historische kronieken geschreven waarin Europese landen en steden

worden verbonden aan de mythische stad Troje. Troje wordt in die tijd gezien als de perfecte stad en het centrum van beschaving. Door zichzelf af te schilderen als afstammelingen van Trojaanse helden, proberen heersers hun gezag te versterken. Het manipuleren van geschiedenis wordt zo een manier om het heden te vormen via het verleden.

Maar wie het verleden naar zijn hand wil zetten, loopt het risico zichzelf te verliezen in deze fictie. In de achttiende eeuw ontdekt de Duitse professor Johann Beringer enkele wel heel uitzonderlijke fossielen. Het zijn stenen met afbeeldingen van verschillende dieren en schelpen, sterren en manen en zelfs Arabische en Hebreeuwse teksten. Vol trots presenteert hij een boek over de honderden stenen die hij vindt: *Lithographiae Wirceburgensis*. Wanneer dit boek net uit is, doet hij echter een ongelukkige ontdekking. Op een van de stenen ontdekt hij zijn eigen naam, bewijs dat hij het

FOTO AAD HOOGENDOORN

slachtoffer is geworden van opzettelijke misleiding. De stenen worden bekend onder de naam ‘Würzburger Lügensteine’ en Beringers reputatie is hierna onherstelbaar beschadigd.

In de tentoonstelling wordt dit boek getoond samen met enkele ‘fossielen’ van de Haagse kunstenaar Tommy Smits. Hij toont ze in musea en in galleries, maar laat ze ook achter op plekken waar je eerder archeologische vondsten verwacht dan kunstwerken. Hij graaft ze in op het strand of verstopt ze achterin een donkere grot in de hoop dat ze pas weer over honderden jaren zullen worden gevonden. Hij speelt met het idee dat toekomstige generaties onze sporen zullen interpreteren of misschien wel verkeerd begrijpen. Net als bij Beringer ontstaat betekenis pas echt in de blik van de vinder.

Het laatste deel van de tentoonstelling kijkt vooruit en gaat op zoek naar visies op de toekomst. In de middeleeuwen wordt de toekomst vaak gezien als iets dat

vaststaat. De toekomst brengt de Apocalyps: het einde der tijden, gevolgd door een nieuw begin. Die gedachte boezemt angst in, maar geeft ook hoop voor een betere toekomst na het zware leven op aarde.

Beeldend kunstenaar Fiona Lutjenhuis groeit als kind op in een gemeenschap die gelooft dat de Apocalyps nabij is. Haar vader vertelt haar verhalen over het einde der tijden, vol verwoesting, maar ook met hoop op redding. Alleen als zij precies leven volgens de regels van de sekte is er een mogelijkheid om te ontkomen aan deze wereldverwoestende ramp. Hoewel de voorspelde ondergang uitblijft, blijven de beelden haar bij. In het museum staat een kamerscherm waarin ze haar herinneringen, visueel, een plek geeft.

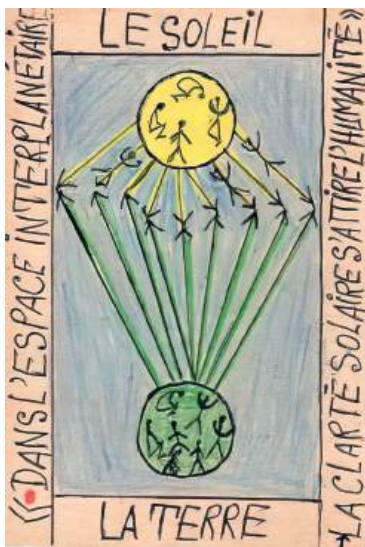
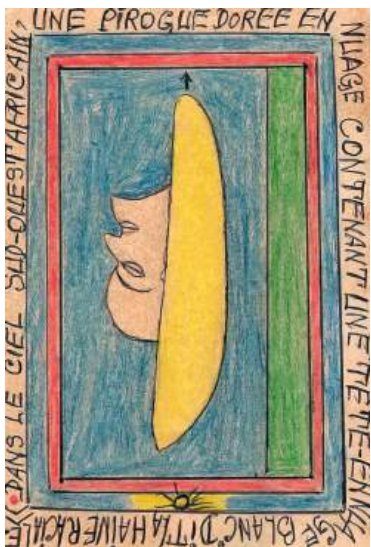
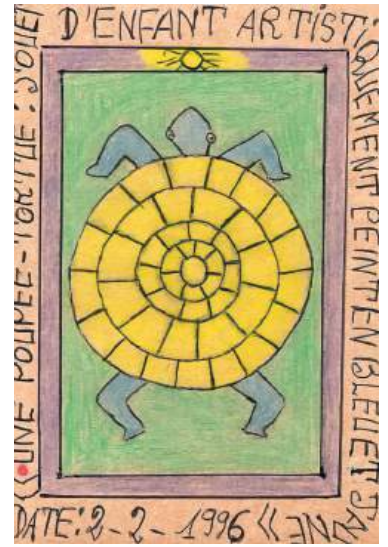
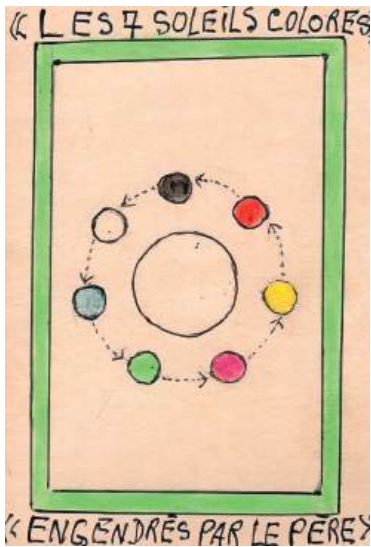
Met de opkomst van technologie en vooruitgang in de achttiende en negentiende eeuw verandert ook het denken over de toekomst. De focus verschuift van het einde der tijden naar nieuwe mogelijkheden. Auteurs beginnen te fantaseren en speculeren over toekomstige samenlevingen waarin armoede, onrecht en oorlog zijn overwonnen. Deze utopische visies bieden een alternatief voor alles wat fout gaat in het heden. Auteurs als William Morris en Edward Bellamy stellen zich een toekomst voor waarin de maatschappij er radicaal anders uitziet.

In verhalen, boeken en kunst ontstaat ruimte voor reflectie, verwondering én verandering. Door alternatieve werkelijkheden te verkennen – of ze nu ver weg, in het verleden of in de toekomst zijn gesitueerd – worden we uitgenodigd om na te denken over onze eigen wereld. De tentoonstelling laat zien dat het verbeelden van een andere werkelijkheid nooit alleen maar ontsnappen is. Het is ook een daad van verzet, een zoektocht naar betekenis en soms een eerste stap naar verandering. Die andere werelden, hoe onwerkelijk ook, zijn niet alleen iets om over te dromen, maar ook iets om van te leren.

Al het weten van de wereld

Vanaf deze zomer wordt de tentoonstelling ‘Mythes en mogelijkheden’ aangevuld met een nieuw hoofdstuk. In de zalen waar de encyclopedische collectie boeken en oudheden van baron Van Westreenen te zien is, presenteren we ‘Al het weten van de wereld’: een tentoonstelling over de utopische droom om alle kennis op aarde te verzamelen.

Op 11 maart 1948 beleeft de in Ivoorkust wonende Frédéric Bruly Bouabré een visioen dat zijn leven voorgoed verandert. De hemel opent zich en zeven felgekleurde planeten cirkelen om de zon. Bouabré ziet hierin een opdracht: hij moet kennis verzamelen. In de jaren die volgen produceert hij honderden tekeningen. Samen vormen ze het encyclopedische

Frédéric Bruly Bouabré - *Connaissance du Monde*, 1948-2003. Pen en potlood op papier. Coll. Tanya Rumpff - Kunstkamer de Grutmolen, Zutphen

werk 'Connaissance du Monde'. Het museum toont een selectie van veertig tekeningen, afkomstig uit een Nederlandse privécollectie.

Bouabré staat in een lange traditie. In de eerste eeuw na Christus schrijft Plinius de Oudere zijn *Historia naturalis*, een poging om alle bekende kennis te bundelen in een boek. Zes eeuwen later bouwt Isidorus van Sevilla voort op dit werk met zijn *Etymologiae*, een boek dat eeuwenlang Europa's kijk op de wereld beïnvloedt. In 1751 verschijnt het eerste deel van Denis Diderots *Encyclopédie*, symbool van de Verlichting. Tweeëntwintig jaar later is het werk voltooid met in totaal 28 boeken: 17 tekstdelen en 11 delen met illustraties. In 1910 beginnen Paul Otlet en Henri La Fontaine aan het Mundaneum, hun droom van een wereldarchief waarin alle kennis in houten archiefkasten een plek moet krijgen. Hun onderneming loopt stuk, maar wordt nu gezien als een vroege voorloper van Google.

Met de komst van het internet lijken we dichterbij het realiseren van deze droom dan ooit tevoren. Om de onvoorstelbare omvang van digitale kennis te verbeelden, zette de Amerikaanse kunstenaar Michael Mandiberg de volledige Engelstalige Wikipedia om in 7.473 boeken, samen goed voor 5,4 miljoen pagina's. Drie van deze boeken maken inmiddels deel uit van de museumcollectie.

De tentoonstelling laat zien hoe de wens om alle kennis te verzamelen mensen al eeuwenlang inspireert tot grootse, soms onmogelijke ondernemingen – en hoe daaruit indrukwekkende boeken en archieven zijn voortgekomen. Steeds opnieuw vertellen die werken niet alleen over de wereld zoals men die kende, maar ook over de tijd waarin ze zijn ontstaan.

Stijn Kemper
curator tentoonstellingen

Agenda

Kijk voor de meest recente gegevens op www.huisvanhetboek.nl of abonneer u op onze maandelijkse digitale nieuwsbrief (klik op Aanmelden nieuwsbrief op de homepage).

Tentoonstellingen

TENTOONSTELLING BELETAGE

- **t/m 31 december 2025**
‘Mythes en mogelijkheden.
Over de grenzen van de werkelijkheid’ (zie p. 1-3)

BOOKSHOP

- **t/m 17 augustus 2025**
‘Alfabet Zelfportretten’ van Philip Akkerman

BOEK- EN OUDHEDENZAALZAAL

- **30 juni t/m 14 september 2025**
Over de utopische droom van het verzamelen van alle kennis op aarde. Met historische boeken uit de collectie en hedendaagse kunst van onder andere Frédéric Bruly Bouabré, Michael Mandiberg, Fiona Tan en Efrat Zehavi.

SOUTERRAIN

- **t/m 19 september 2025**
Uitgever uitgelicht: IST
IST publishing is een onafhankelijke uitgeverij gevestigd in Kiev, gespecialiseerd in hedendaagse kunst, antropologie, design en fotografie. Ondanks de aanhoudende oorlog blijven ze bestellingen verwerken, boeken leveren en wereldwijd publiceren.

TWEDE VERDIEPING

- **t/m 24 augustus 2025**
‘Huis van Ludwig Volbeda’ (zie p. 14)
- **Van 27 september t/m 1 februari 2026**
Huis van David Moroto en Joanna Zielinska
Het kunstenaarscollectief 'The Book Lovers' onderzoekt hoe de kunstenaarsroman een nieuw medium wordt binnen de beeldende kunst.

Activiteiten

- **Instaprondleidingen door 'Mythes en Mogelijkheden'**
Zondag 22 juni, 13, 27 juli, 10, 24 augustus
Starttijd 14:00 en 15:00 uur
- **Masterclass Jaap Boerman**
Zaterdag 14 juni 2025
‘Masterclass miniatuur schilderen’ aan de hand van het middeleeuwse bestiarium uit de collectie van Huis van het boek.

Boekenlunches

In de zomervakantie zijn er geen boekenlunches, maar vanaf september gaan wij weer van start. Kijk voor meer informatie op de website.

Boekenlunch 19 juni om 12.00 uur

Yoon Hee Lamot, curator bij Museum Dr. Guislain in Gent, vertelt over kunstenaar Gerard van Lankveld.

Vlagceremonie met Gerard van Lankveld 19 juni om 13.30 uur

Met het doorknippen van een lint wordt Huis van het boek tijdens de NAVO-top ambassade van Monera Vlado Casco. Dit keizerrijk van kunstenaar Gerard van Lankveld is gebaseerd op vrede en hoop. De vlag prijkt aan de museumgevel.

Tekenen met Ludwig Volbeda (voor volwassenen)

zaterdag 21 juni

Tekenen met Ludwig Volbeda (voor kinderen)

zaterdag 19 juli

ZOMERVAKANTIE

De Leescamping

Van 19 juli t/m 31 augustus

De tuin van het museum wordt tijdens de zomervakantie een leescamping waar jong en oud een heerlijk plekje in een tentje of in een hangmat kan vinden om een boek te lezen.

Op woensdag, donderdag en vrijdag zijn er bovendien verschillende gratis creatieve workshops voor kinderen.

ACTIVITEITENZOLDER

In de maanden juli en augustus genieten de schrijvers en de drukkers van hun zomervakantie. Vanaf 6 september zijn het Open scriptorium en de Open drukkerij weer geopend.

OPEN SCRIPTORIUM

Monniken en nonnen schreven boeken met een ganzenveer.

Ook leren schrijven met een ganzenveer?

Kom langs! Elke zaterdag van 12:00 - 16:30 uur

OPEN DRUKKERIJ

Elke zondag zijn drukkers aanwezig om aan het publiek uit te leggen hoe drukkers werkten voor het digitale tijdperk.

Elke zondag van 12:00 - 16:30 uur

Museumwinkel

Een bezoek aan het museum begint in onze vernieuwde bookshop. Hier vind je o.a. een eigentijdse selectie van boeken. Tip: hier vind je ook zeker een leuk cadeau voor boekenliefhebbers. De bookshop is gratis te bezoeken tijdens openingstijden van het museum.

Woord vooraf

Beste lezer,

Welkom in een jaar waarin feit en fictie hand in hand gaan, en de verbeelding vrij spel krijgt. Dit voorjaar openen we in Huis van het boek de deuren naar een wereld waar verhalen niet alleen verteld worden, maar ook tot leven komen. We nodigen je uit om samen met ons op ontdekkingsstocht te gaan naar de scheidslijn tussen wat is en wat zou kunnen zijn.

Het jaarthema draait om een prachtig concept: 'the suspension of disbelief'. Het moment waarop je je kritische blik even parkeert en je laat meevoeren door de magie van een goed verhaal, een intrigerend kunstwerk of een betoverende expositie. In ons museum onderzoeken we hoe schrijvers, illustratoren en kunstenaars die grens tussen realiteit en fantasie oprekken – en waarom we daar zo graag in meegaan. In een tijd waarin nepnieuws en alternatieve feiten ons om de oren vliegen, is het meer dan ooit nodig om stil te staan bij de kracht van verhalen. Niet alleen als ontsnapping, maar ook als middel om de wereld om ons heen beter te begrijpen. Boeken en verhalen kunnen ons helpen om de complexiteit van de wereld te ontrafelen en onze gedeelde menselijkheid te herkennen. Ze bieden ons de kans om door andermans ogen te kijken, om in andermans schoenen te staan, en om onze blik te verruimen.

Onze projecten, zoals 'Mythes en mogelijkheden' en 'Huis van Ludwig Volbeda', laten zien hoe fictie kan spiegelen, inspireren en verbinden. We vieren de kunstenaars die ons nieuwe werelden laten zien, maar ook degenen die ons uitnodigen om kritische vragen te stellen. Of het nu gaat om de dystopische visioenen van H.G. Wells, de sprookjesachtige werelden van Pieter Bruegel of de utopische dromen van Thomas More – elk verhaal draagt bij aan ons begrip van de werkelijkheid en daagt ons uit om onze eigen interpretaties te vormen.

Dit jaar belooft een spannende reis te worden door verhalen die ons laten dromen, lachen en nadenken. Van apocalyptische visioenen tot hoopvolle utopieën, we laten ons meevoeren door de verbeeldingskracht van grootmeesters en hedendaagse makers. We laten zien dat boeken en verhalen niet alleen vermaak bieden, maar ook een krachtig middel zijn om de werkelijkheid te bevragen en nieuwe mogelijkheden te openen. Want verhalen hebben de kracht om ons samen te brengen, ons te laten reflecteren en ons te inspireren tot verandering. Dus stap binnen en verwonder je. We laten ons meevoeren door de kracht van fictie en we vieren de grenzeloze creativiteit die boeken en verhalen ons bieden. Op een jaar vol verwondering, inspiratie en natuurlijk: heel veel boeken.

Veel lees- en kijkplezier,

Yoeri Meessen
directeur

FOTO: NIELS WANDER LANS

Belicht en bewaard

Writer's Unlimited in Huis van het boek

FOTO SERGE LIGTENBERG

Op vrijdag 24 januari vond de jaarlijkse Writer's meeting plaats in Huis van het boek. Tijdens deze ontvangst in het koetshuis van het museum ontmoeten de schrijvers die optreden bij Writers Unlimited elkaar. Er is dan tijd om met elkaar te spreken en elkaar beter te leren kennen. Het gesprek werd dit jaar gevoerd onder leiding van Francis Broekhuijsen. Daarna volgde een gezamenlijke lunch, ook in het koetshuis. Rickey Tax toonde diverse topstukken uit de collectie van het museum. Op de foto George Abraham, Maarten van der Graaff, Resoketswe Manenzhe, daarachter Viv Groskop, Stefanie Parisius-Sewotaroeno, Alvina Chamberland en Andrei Koerkov.

Museumnacht Kids Den Haag

FOTO FRANK JANSSEN

Op 22 maart deed Huis van het boek mee aan de Museumnacht Kids voor kinderen tussen vier en twaalf jaar. Aan deze Museumnacht die helemaal uitverkocht was, deden 21 culturele instellingen mee. Voor Huis van het boek was het de eerste keer dat het meedeed en dat is goed bevallen. Maar liefst 789 bezoekers kwamen tussen 17 en 21 uur naar de Prinsesgracht om mee

te doen aan de feestelijke activiteiten die door het hele pand, van souterrain tot aan de museumzolder, verspreid waren. De activiteiten stonden allemaal in het teken van fabels en fictie. Zo waren er 'Onzinrondleidingen' door meesterteller Reinout Schuijren. Hij nam de kinderen mee door de Boek- en Oudhedenzaal en vertelde vol overtuiging over geweldige reizen van

baron Van Westreenen en de bizarre gewoonten van de Romeinen. Jong en oud betwiftelden of het misschien toch echt gebeurd was. Lizette de Koning las voor uit haar boek *Een toren van tijgers*, een boek dat in de Prentenboek Top 10 van 2025 staat. Ook zong ze er, samen met de jongste bezoekers spannende – soms stoute – liedjes bij. In een donkere kamer konden de kinderen samen met het kunstenaarsduo José Vingerling en Gerard de Bruijne creatieve 'glow-in-the-dark' nachtuiltjes knutselen. Er was vooral veel belangstelling voor de workshop 'Monsterknuffels maken' in de drukkerij op zolder. Kinderen konden hun eigen monsterstempel ontwerpen en die afdrukken op stof. Ter plekke werd hun ontwerp tot een knuffel genaaid. Er zijn zeker vijfhonderd zelfgemaakte monsterknuffeltjes mee naar bed gegaan die nacht. Veel kinderen waren al aan het gapen tijdens het maken van de knuffels. Als klap op de vuurpijl bakten de museummedewerkers pannenkoeken in het museumcafé. Wie het mooist met stroop zijn naam op een pannenkoek kon 'kalligraferen', kon het boek *Een toren van tijgers* van Lizette de Koning winnen. De gelukkige winnaar was Ted van vier.

Schenken aan het museum

We zijn bijzonder verheugd dat zoveel mensen het museum steunen. Deze steun is onmisbaar en gebeurt op diverse manieren. Waardevolle steun ontvangen we van enthousiaste vrijwilligers. Daarnaast zijn er de Vrienden die collectie-aankopen en *Leeslint* mogelijk maken. We zijn altijd blij om de Vrienden ook fysiek te ontmoeten bij openingen of de nieuwjaarsreceptie, om van gedachten te wisselen over de activiteiten en de koers die het museum vaart. Jarenlang heeft het museum de succesvolle actie 'Boek zoekt vrouw, man en bedrijf' georganiseerd, waarbij mensen een boek konden adopteren. De afgelopen

jaren liep het aantal deelnemers terug. Daarom zullen we contact opnemen met de vaste deelnemers om hun bijdrage voor de toekomst te bespreken. Onlangs informeerden wij u over de start van de Kring van Gouden Schenkers. Dit zijn particulieren en bedrijven die jaarlijks een vast bedrag schenken, waarvan sommigen hun vijfjarige schenking hebben vastgelegd in een schenkingsovereenkomst. Er zijn ook mensen die na hun overlijden willen bijdragen aan het behoud van erfgoed, boeken en ons museum voor toekomstige generaties. Door de ANBI-status van het museum komen

nalatenschappen volledig ten goede aan de activiteiten van het museum en hoeft hierover geen erfbelasting te worden betaald.

Huis van het boek als begunstigde in uw testament opnemen kan op verschillende manieren: met een legaat, erfstelling of een fonds op naam. Elke blijk van steun raakt ons diep.

Wilt u de mogelijkheden om het museum te steunen in een persoonlijk gesprek verder verkennen? We denken graag met u mee. Directeur Yoeri Meessen staat u graag persoonlijk te woord: telefoon 06 47380899 of via yoeri.meessen@huisvanhetboek.nl.

Alfabet Zelfportretten van Philip Akkerman

FOTO JHOEKO

T/m 17 augustus is de serie 'Alfabet Zelfportretten' van Philip Akkerman te zien in het museum. De presentatie van Akkermans 26 nieuwe schilderijen is ter gelegenheid van de vernieuwde boekwinkel van het museum. Sinds 1981 schildert Philip Akkerman elke werkdag zelfportretten in zijn atelier in Den Haag, op loopafstand van het museum. In zijn werk ligt het onderwerp vast. De schildertechniek en het formaat liggen min of meer ook vast. Daarbinnen zoekt hij de grootst mogelijke vrijheid. Hij schildert zijn zelfportretten op elke mogelijke manier. Alles wat in zijn hoofd

opkomt, is mogelijk. Op de vraag hoe hij tot dit alfabet is gekomen, antwoordt hij: 'Vorig jaar zocht ik naar een manier om de zelfportretten nog verder te vervreemden van mijn eigen uiterlijk. Dat zou kunnen door het schilderen van de zelfportretten als architectuur, of in de gedaante van dierenkoppen of door middel van fruit en bloemen, zoals Arcimboldo. Ik kwam uit bij het idee om de zelfportretten te gaan schilderen als de letters van het alfabet. Ik heb nooit eerder op deze vervreemdende manier zelfportretten geschilderd. Het is een eenmalig project.'

Op een door zoon Bootsy geplaatst alfabet-zelfportret op Instagram, kwam een enthousiaste reactie van Team Thursday (Loes van Esch en Simone Trum). Daarop volgde de tentoonstelling in Rotterdam met bedrukte sweater en het typebare alfabet (digitaal lettertype). 'Dat typebare alfabet vind ik helemaal het einde!! Zelf zou ik dat nooit bedacht hebben. Het is een beetje lastig in het gebruik. Eerst moet je het downloaden, dat gaat prima. Daarna type ik ermee in Word. Dat kopieer ik en die kopie plaats ik in een email. Zo gebruik ik het af en toe zelf.'

Jos van Heel (1948-2024): boekenvriend

Op 9 november 2024 overleed op 76-jarige leeftijd classicus en boekhistoricus Jos van Heel. Veel vakgenoten zullen zich hem herinneren als een kundig en kritisch wetenschapper, maar ook als een echte boekenvriend. Niet alleen was hij een groot boekenliefhebber, veel van zijn contacten en vriendschappen draaiden om boeken. Toen Jos in 1993 als conservator in dienst kwam bij Museum Meermannno-Westreenianum in Den Haag, thans Huis van het boek, kwam hij daar al tien jaar over de vloer. Uit persoonlijke interesse deed hij er onderzoek en werkte hij mee aan tentoonstellingen en publicaties. Met deze jaren meegerekend was Jos dertig

Hackert en van baron Van Westreenen met de Franse bibliothecaris en geleerde Joseph van Praet. Een van de hoogtepunten was het boek *Een wereld van verzamelaars en geleerden* (Hilversum, 2012) waarin hij ingaat op de rijke (familie)archieven die op het museum bewaard worden. Net zo trouw als aan het museum was hij aan de bibliotheek van de Vrije Universiteit waar hij van 1992 tot 2011 werkzaam was als conservator bij de afdeling Bijzondere Collecties. Daar voorzag hij samen met Wim Heijting onder andere in een *Catalogus van de handschriften in de Universiteitsbibliotheek Vrije Universiteit Amsterdam* (Amstelveen, 2007).

FOTO FRANK JANSEN

Tijdens een drukbezochte receptie bij zijn pensionering op 15 maart 2013 bood Rickey Tax hem namens het museum de bundel *Verzamelkoorts. De veelzijdige collecties van Museum Meermannno-Westreenianum* aan waarvoor oud-directeur Ton Brandenburg een inleiding schreef en Rudi Ekkart, Ruurd Halbertsma, Willem Heijting, Martine Meuwese en Maarten Raven opstellen schreven over de verschillende oude collecties van het museum. Jos bood het

jaar aan het museum verbonden toen hij in 2013 met pensioen ging. Jos was er verantwoordelijk voor de ‘oude collecties’. Hij was onder andere (mede)verantwoordelijk voor de herinrichting van de Oudhedenzaal, de digitale registratie van de (oude) boekencollectie (waarvoor hij software wist te ‘ritselen’) en natuurlijk het Atlas-project, een groot conserverings- en restauratieproject met betrekking tot de boeken en handschriften uit de Boekzaal. Ook maakt hij talloze tentoonstellingen, waaronder ‘Die van mij is mooier!’ (2012), met topstukken uit de verzameling van baron Van Westreenen van Tiellandt. Jos publiceerde regelmatig over het museum en zijn grondlegger. Zo werkte hij in 1998 mee aan *Het Museum Meermannno-Westreenianum 1848-1960* van W.A. Laseur en in 2008 samen met Paul van Capelleveen aan *Boekengeluk. Vijftig hoogtepunten uit het Museum Meermannno van Ewoud Sanders*. Ook schreef hij vele artikelen over de grondleggers van de collecties: Gerard en Johan Meerman en baron Van Westreenen in onder meer het *Jaarboek voor Nederlandse Boekgeschiedenis*, het *Jaarboek van het Nederlands Genootschap van Bibliofielen*, lemma’s in *Bibliopolis. History of the printed book in the Netherlands* (2003) en uitgaven van de correspondentie van Johan Meerman en J.P.

museum bij deze gelegenheid ook zelf een boekje aan: *Jan Willem Holtrop on the study of early printed books from the Low Countries (1856)*, een vertaling van de Latijnse inleiding bij de eerste moderne incunabelcatalogus van de KB-directeur en eerste hoofdbestuurder van het museum Jan Willem Holtrop.

Na zijn 65ste verjaardag ging Jos als gastmedewerker op de Universiteitsbibliotheek Leiden aan de slag. Dit bood hem de mogelijkheid zich te blijven omringen met boeken, maar vooral ook met andere boekenmensen. In Leiden maakte Jos van vrijwel alle 750 incunabelen in de collectie een beschrijving van de editie en voor het overgrote deel beschreef hij ook gedetailleerd de exemplaargebonden kenmerken. Maar hij had ook oog voor het grotere geheel. Zo wist hij het geheel aan incunabelen in de UB Leiden al snel te karakteriseren als een tekstcollectie en niet zozeer als een incunabelcollectie. Het was de universiteit lange tijd uitsluitend te doen geweest om de veelal klassieke teksten in die boeken, ongeacht of dat incunabelen waren.

Jos' liefde voor boeken(mensen) bleef niet beperkt tot werkkamers – thuis, op het museum of op de bibliotheek – maar strekte tot ver daarbuiten. Hij zocht anderen graag op en was lid van vrijwel elk genootschap dat er op boekengebied te vinden is, waaronder de Nederlandse Boekhistorische Vereniging, het Nederlands Genootschap van Bibliofielen en het Belgisch-Nederlands Boekbandengenootschap. Hij maakte graag van de gelegenheid gebruik andere boekhistorici te treffen tijdens de vele excursies en symposia. En niet alleen in Nederland maar ook in het buitenland, bijvoorbeeld in Londen tijdens het *Annual Conference On Book Trade History* van de *Antiquarian Booksellers' Association* waar Jos vrijwel elk jaar naartoe ging. Daar had hij de kans Engelse

wanneer beloofde kopij niet volgde. Toch was hier vaak een goede verklaring voor: Jos was namelijk kritisch. Hij was kritisch op anderen, vooral als hij vond dat er ergens de kantjes van afgelopen werden, als hij bijvoorbeeld het idee had dat niet alle bronnen waren geraadpleegd. Maar hij was op dezelfde manier ook kritisch op zichzelf. Voordat hij iets publiceerde, wilde hij altijd de onderste steen boven hebben en alle bronnen hebben gezien. Die grondigheid en vasthoudendheid typeerden hem. En dat leidde hem regelmatig naar allerlei archieven – in Museum Meermanno, de bibliotheek en daarbuiten – waar mogelijk iets te vinden zou zijn. Voor Jos betekende onderzoek in de boekgeschiedenis dan ook vaak archiefonderzoek.

FOTO FRANK JANSEN

boekenvrienden te treffen zoals Robin Meyers en Giles Mandelbrote.

In de verschillende boekhistorische jaarboeken, maar ook daarbuiten, werd door hem veelvuldig gepubliceerd. Zijn artikelen hadden als onderwerp vrijwel altijd incunabelen, incunabelistiek, achttiende- of negentiende-eeuwse verzamelaars (van incunabelen of handschriften), de baron Van Westreenen van Tiellandt of Museum Meermanno, de plek waarin al deze onderwerpen samenkwamen. Het interessante is dat het onderzoek en de publicaties van Jos vrijwel altijd draaiden om mensen, de hoofdpersonen in de boekgeschiedenis, mensen zoals uiteraard baron Van Westreenen, maar ook Gerard en Johan Meerman, Bolongaro Crevenna, Pieter van Damme, Jacob Visser en Johannes Enschedé. Jos publiceerde veel en hij kon ook lang werken aan een publicatie. Aan sommige onderwerpen kon hij jarenlang werken zonder dat het in een publicatie resulteerde. Menig redacteur heeft hierover gezocht, in het bijzonder

We kunnen wel stellen dat voor Jos de grondigheid van het onderzoek belangrijker was dan de deadline van het artikel. En wat hij mogelijk nog belangrijker vond dan publiceren, was het aanleggen van dossiers. Dossiers over allerlei verschillende boekhistorische onderwerpen, uiteraard over incunabelen, drukkers, handschriften en verzamelaars. Elke bron die hij vond over een bepaald onderwerp werd in die dossiers ondergebracht. Jos hield deze informatie niet alleen voor zichzelf, hij deelde graag wat hij had verzameld. Maar hij wilde dat nooit zomaar over de schutting gooien; nam je een dossier van hem over, dan

kreeg je Jos erbij. Deels omdat hij graag betrokken was bij wat er met het materiaal gebeurde, maar ook vanwege het sociale contact. Hij deed niets liever dan discussiëren over boekhistorische onderwerpen, de laatste verschenen publicaties bespreken, nieuwe archiefvondsten voorleggen, nagaan of hij ergens nog iets voor je in een van zijn dossiers had zitten.

Jos wist enorm veel en deelde zijn kennis graag. Hij zal herinnerd worden als een grondige wetenschapper, een bevlogen boekhistoricus en boven alles, als een echte boekenvriend.

Mart van Duijn

conservator Na-middeleeuwse handschriften en Archieven bij de Universitaire bibliotheken Leiden
*Deze tekst verscheen in *De Boekenwereld* van mei 2025. Voor *Leeslint* hebben we het artikel in overleg met de auteur iets aangevuld.

De trans-Atlantische literaire samenwerking van Alfonso Reyes en A.A.M. Stols

Alfonso Reyes, *Minuta: juego poético*, Maastricht, Halcyon Pers, 1935. Met illustratie van Marguerite Barciano

Alfonso Reyes Ochoa (1889-1959) was een Mexicaanse schrijver en diplomaat die met zijn werk een verbinding tot stand bracht tussen verschillende culturen. Zijn literaire werk bracht hem in 1932 in contact met de Nederlandse drukker Alexandre Alphonse Marius Stols (1900-1973). Aangespoord door hun wederzijdse kennis, de Franse dichter Valery Larbaud, besloot Stols Reyes aan te schrijven om hem zijn typografische en uitgeversdiensten aan te bieden. De Mexicaan nam kennis van Stols' "active mastery of several aspects of book production, notably typesetting and printing [...] in addition to being a useful designer" (van Faassen en Chen, 2010, p. 328), en huurde hem in voor de publicatie van zijn boek *Romances del Río de Enero*.

Op uitnodiging van UNESCO verbleef Stols begin jaren '50 enige tijd in Ecuador en Guatemala. Hij werkte daar als UNESCO-onderzoeker, typograaf en wetenschapper (Díez-Canedo, 2012). Vanuit Guatemala, Ecuador en later Mexico bleven beide mannen samen aan verschillende projecten werken. Uiteindelijk ontmoetten ze elkaar in 1953, zes jaar voor de dood van Reyes. Door diens bemiddeling vestigt Stols zich in 1956 in Mexico om daar tot zijn pensioen in 1965 te blijven werken.

Samenwerkingen

De eerste projecten waar Reyes en Stols samen aan werkten, zijn de dichtbundels *Romances del Río de Enero* (1933) en *Minuta. Juego Poético* (1935). Ze werden uitgegeven door Stols' uitgeverij Halcyon in Maastricht. Reyes werkte in Rio de Janeiro als Mexicaans ambassadeur in Brazilië.

Het hele uitgeefproces, de beslissingen over het drukken en de besprekingen over de marketing, vonden plaats via brieven. Dankzij het werk van de diplomaat en onderzoeker Gabriel Rosenzweig, die de overvloedige briefwisseling tussen Reyes en Stols (die apart zijn gearchiveerd in Haarlem en Mexico-Stad) tijdelijk samenbracht en ordende, is de totstandkoming van beide boeken beschikbaar voor onderzoek.

Reyes uit zijn vreugde over de vormgeving van *Romances* in een brief aan Stols van 17 maart 1933: "I profoundly thank you for everything you did for the beauty and elegance of this work, and I would be completely satisfied if my poetry was of the same quality of the edition" (Rosenzweig,

75). [Engelse vertaling: FTA]. In dezelfde brief bevestigt hij ook dat hij heel graag andere werken van zijn hand aan Stols zou willen toevertrouwen. Stols antwoordt Reyes dat hij hier graag op ingaat en antwoordt: ["I will make the effort, as with *Romances del Río de Enero*, of doing it to your complete satisfaction" (Rosenzweig, 79) [Engelse vertaling: FTA].

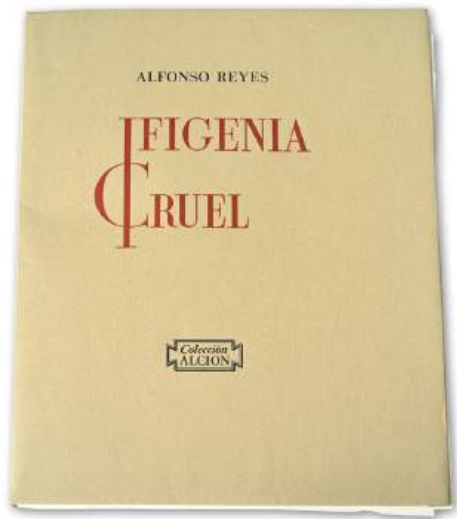
Romances del Río de Enero werd goed ontvangen, maar bereikte een klein publiek: er werden slechts 500 exemplaren gedrukt, vanwege de kosten van de verfijnde en zorgvuldige editie, de specialiteit van Stols. Deze *romancero* [verzameling volksballades] wordt vooral geprezen door de Braziliaanse dichteres en journaliste Cecília Meireles, die Reyes schrijft om hem te prijzen voor de esthetische kwaliteiten van de verzen en de materiële kenmerken van het boek (Willis Robb, 1983). *Minuta: juego poético* werd ook uitgegeven in een gelimiteerde oplage van vijfhonderd exemplaren. Drukproblemen als gevolg van de vernietiging van de clichés van de illustraties door de kunstenaar Marguerite Barciano (Rosenzweig, 87) zorgden ervoor dat het boek pas in 1935 gepubliceerd kon worden.

Na jaren van creatieve stilte schrijft Stols aan Reyes om raad en hulp: kan hij zijn carrière verder uitbouwen in Latijns-Amerika? Zelfs tegen het voorzichtige advies van de Mexicaan in besluit hij te emigreren. Vanaf 1956, na Stols' aankomst in Mexico, was hij voor verschillende uitgeverijen de officiële typograaf van het werk van Reyes gedurende diens laatste drie levensjaren: *Las Burlas Veras* (Primer ciento), *Las aventuras de Pánfilo*, *El Panal Rumoroso*, *Parentalia*, *Obras completas*, *Las Burlas Veras* (Segundo

ciento), *Alyunque, El convite y Albores*. Bij de dood van Reyes in 1959 werkte Stols aan de drie laatstgenoemde titels. ‘Colección Alción’ is de reeks die Stols in 1960/61 in Mexico ontwikkelde met de hulp van Boudewijn J. B. Ietswaart (1936-2010), een mede-Nederlander die als typografisch expert met hem samenwerkte. De openingstitel is *Ifigenia Cruel* van Alfonso Reyes, als postuum eerbetoon aan zijn vriend. Andere titels zijn *Sonetos* van Louisa Labbé en *Cartas Portuguesas* van María Alcoforado.

Het Reyes/Stols Archief in Huis van het boek

Huis van het boek heeft de eerste twee boeken van Reyes die Stols ontwierp en uitgaf naast enkele uitgaven van klassieke literaire werken die Reyes verzorgde met Stols als vormgever en uitgever. Verder heeft het museum de definitieve manuscripten van zowel *Romances* als *Minuta*. Hierin zijn duidelijk de toewijding en uitputtende zorg die Reyes aan zijn literaire werken besteedde terug te zien, evenals het gedetailleerde en het fijne meesterschap van Stols: handgeschreven aantekeningen over de mechanografisch getypografeerde tekst, papier- en typografietests (inclusief metingen en correcties), plus de ontwerpen voor de illustraties van de definitieve versie kunnen worden ingezien in het museum.

De bibliofiele Alción-reeks werd uitgegeven in 125 exemplaren, waarvan 100 exemplaren voor intekenaars, en 25 van 1 tot XXV genummerde exemplaren die buiten de verkoop werden gehouden. Het materiaal van het publicatieproces van de boeken maakt ook deel uit van het archief. In het geval van *Ifigenia Cruel* bevat de redactiemap verschillende typografische studies en correcties voor de titel- en informatiepagina van het boek - inclusief de naam van de reeks -, verschillende originele gekleurde en zwart-wit illustraties gemaakt door Juan Soriano met gemengde technieken (gravure en aquarel) en hun reproducties, naast typografie en papierstudies. Het bevat

Portret van Alfonso Reyes door Enrique Sobich

ook twee portretten van Alfonso Reyes door Enrique Sobich, die met Stols samenwerkte als illustrator voor het tweede boek van de reeks. Geen van deze portretten werd opgenomen in *Ifigenia Cruel*. Ze bestaan alleen in het archief van Huis van het boek.

Reyes een van de belangrijkste figuren uit de Mexicaanse literatuur. Hij maakt net zoals het werk van Stols deel uit van het erfgoed van de Europese uitgeefgeschiedenis in de twintigste eeuw. Hun beider samenwerkingsprojecten met Mexicaanse drukkers en uitgevers zijn echter al lang vergeten door het grote publiek (Díez-Canedo, 2010). Alfonso Reyes wordt niet herinnerd door publiek buiten Latijns-Amerika. Dit korte artikel is bedoeld om aandacht te vestigen op de kwaliteit van de publicaties die zij samen maakten, het werk van beide uitmuntende kunstenaars onder de aandacht van het publiek te brengen en de prachtige resultaten van internationale samenwerking te benadrukken.

Francisca Tapia Álvarez

Francisca Tapia Álvarez is literatuurdocent uit Chili. In het kader van haar master kinderliteratuur, media en cultuur (Universiteit van Tilburg), volgde zijn in het najaar van 2024 een stage bij Huis van het boek. Zij doet onderzoek naar de verbeelding van psychische aandoeningen in romans en graphic novels voor jongvolwassenen.

Bronnen

Díez-Canedo, A. (2010), ‘Alfonso Reyes y A.A.M Stols. Amistad en torno a los libros’. *Revista de la Universidad de México*, 101, 76-79.

Rosenzweig, G. (2011), *Pasión por los libros. Reyes y Stols Correspondencia 1931-1959*. México, El Colegio Nacional.

Van Faassen, S., and Chen, S. (2010), ‘A.A.M. Stols, Publisher: “Wij zijn geen Collaborateurs”’ in: *Quarendo*, 40, 327-364.

Willis Robb, J. (1983). ‘Alfonso Reyes y Cecilia Meireles: Una amistad Mexicano-Brasileña’. *Hispania*, 66(2), 164-166.

Piet Zwart in de collectie van Huis van het boek

Cassette en omslagen Piet Zwarts catalogus voor NK F (facsimile) en essaydeel

Tien jaar lang werkte Piet Zwart voor de Nederlandse Kabelfabriek Delft (NK F). In die periode, tussen 1923 en 1933, maakte hij honderden ontwerpen voor NK F. Advertenties (alleen dat waren er al zo'n 275) en brochures, inrichtingen van beursstands en – zijn meest opzienbarende werk voor NK F – catalogi. Het lijkt zo'n prozaïsch onderwerp, elektrische kabels, maar Zwart liet de wereld versteld staan met de baanbrekende visuele identiteit die hij voor NK F ontwikkelde.

Het was een verrassing dat Letterform Archive mij vroeg of ik een publicatie wilde vormgeven over het werk van Piet Zwart voor NK F.

Letterform Archive is een Amerikaanse non-profit-organisatie voor grafisch ontwerp, voortgekomen uit de privéverzameling van oprichter Rob Saunders. Vanuit hun indrukwekkende collectie typografie, kalligrafie, belettering en grafisch ontwerp organiseren

Spread uit Piet Zwarts catalogus voor NK F 1927/28

ze tentoonstellingen, symposia en workshops, en geven ze boeken uit. De publicatie over Piet Zwart zou bestaan uit een facsimile-editie van de catalogus die hij in 1927/28 voor NK F maakte, aangevuld met een essaybundel over zijn werk voor NK F, samen verpakt in een cassette.

Piet Zwart

Op 28 mei 2025 is het 140 jaar geleden dat Piet Zwart (1885-1977) in Zaandijk werd geboren. Hij werd opgeleid als architect, eerst aan de Rijksschool voor Kunstnijverheid Amsterdam en een paar jaar later aan de Technische Hogeschool (nu Universiteit) Delft. Vanaf 1919 werkte hij twee jaar als tekenaar op het bureau van architect Jan Wils aan belangrijke bouwprojecten en ook aan interieuroopdrachten voor de firma Bruynzeel. Met De Stijl-lid Vilmos Huszár werkte hij aan meubelontwerpen. Ook ontwierp hij in deze periode voor Wils briefpapier. (Veel later, in de jaren dertig, toen Zwart al lang niet meer bij Wils werkte, ontwierp hij voor Bruynzeel de beroemde Bruynzeelkeuken.) Na de jaren bij Wils kwam hij als assistent en eerste tekenaar op het bureau van Berlage in Voorburg. Daar werkte hij onder andere aan een servies van persglas voor Helene Kröller-Müller. Ook ontwierp hij voor de gemeente Den Haag lantaarnpalen die nog steeds in het Haagse straatbeeld te zien zijn.

Het was Berlage die Zwart in 1923 introduceerde bij de Nederlandse Kabelfabriek Delft waar hij drukwerk ging ontwerpen. Als grafisch ontwerper en typograaf was hij autodidact en realiseerde hij zich weinig af te weten van het grafische vak. Misschien was het juist daardoor dat hij zo vrij omging met letters, groot en klein. Hij verlengde stokken en staarten zodat ze meer vorm dan letter werden. Door woorden te herhalen en ritmisch te ordenen maakte hij composities, daarbij spelend met diagonale assen op de pagina. Witruimte werd een belangrijk ontwerpelement. Daar liet waarschijnlijk zijn opleiding tot architect zich gelden. Hij noemde zichzelf dan ook 'typotect'.

Zwart maakte zelf foto's, en ook daarmee experimenteerde hij meer dan veel tijdgenoten. Hij sneed foto's in cirkels en vierkanten en overgoot ze met kleurtonen. Fotografische elementen gecombineerd met kleurvlakken en met zijn dynamische typografie leverde een zeer expressieve vormtaal op. Bladeren in zijn catalogi werd een bijna filmische ervaring. Avant-

gardisten beschouwden zijn werk als baanbrekend voorbeeld van de Nieuwe Typografie.

Overigens stond Zwart met zijn vernieuwende ideeën over vormgeving niet alleen. Die pasten in een bredere beweging na de Eerste Wereldoorlog, waarbij er een grote behoefte werd gevoeld aan maatschappelijke vernieuwing. Alhoewel hij geen deel uitmaakte van De Stijl en de Amsterdamse School werd hij er wel door beïnvloed. Er zijn ook duidelijk parallellen met opvattingen van tijdgenoten als Jan Tschichold, László Moholy-Nagy, Kurt Schwitters en El Lissitzky. De laatste twee ontmoette hij in 1923. Vilmos Huszár stelde hem bij de Haagse Kunstkring aan Lissitzky voor. In 1929 gaf Piet Zwart gastlessen aan het Bauhaus waar Moholy-Nagy vormleer doceerde.

In dialoog met Piet Zwart

De uitgave van Letterform Archive bestaat uit twee delen: een facsimile-uitgave van Piet Zwarts catalogus voor NKF uit 1927/28 en een deel met essays over zijn werk voor NKF van Philip B. Meggs en Paul Stirton. In dit tweede deel is ook het manifest dat Zwart zelf over nieuwe typografie schreef opgenomen. Dit manifest, 'van oude tot nieuwe typografie', zou worden gedrukt door de Haagse drukkerij Trio, die ook de catalogi voor NKF had verzorgd. En het manifest zou worden opgenomen in een reclameboekje van drukkerij Trio, dat door Zwart werd ontworpen. Maar manifest en reclameboekje kwamen niet verder dan een proefdrukfase. Misschien waren de uitgesproken opvattingen en het onconventionele ontwerp van Zwart toch te gewaagd voor een commerciële uitgave van de drukkerij. Dat het bedrijf met het inschakelen van Piet Zwart 'niet de bedoeling had een voorkeur voor zijn werkwijze te demonstreren, noch propaganda te maken voor een bepaalde typografische richting' wijst daar wel op.

Voor mij was het een uitkomst dat Huis van het boek dit manifest en de catalogus 1927/28 in de collectie heeft. Daardoor kon ik ze goed bestuderen. En ook mocht ik van het manifest scans maken, zodat deze pagina's als facsimile konden worden opgenomen in de uitgave van Letterform Archive. Opvattingen over typografie, zoals het vermijden van kapitalen (hoofdletters) in tekst heeft Zwart zelf vanzelfsprekend in het ontwerp van het manifest toegepast. Alhoewel minder rigouzeus dan hij wel had gewild, hij schrijft daarover: 'bovenstaand artikel is gezet in licht kaart-antieke van lettergieterij amsterdam. er is gepoogd de principes van de nieuwe typografie enigszins toe te passen; enigszins: omdat het niet mogelijk was deze volledig te implementeren met de bestaande typografische middelen, die zijn ontworpen voor conventioneel zetwerk.' het begin van een nieuwe

zin wordt aangeduid met een punt; echter was het niet mogelijk de punt correct te positioneren, namelijk op gelijke hoogte met de bovenkant van de kleine letters, waardoor het eindresultaat, mede door andere complicaties, een compromis is geworden.'

In de catalogus 1927/28 van Zwart voor NKF loopt op de linkerpagina's een zwarte balk van boven naar beneden, en op de rechterpagina's eenzelfde balk van beneden naar boven. Deze beslaan twee derden van de paginahoogte. Aan de uiteinden plaatste Zwart een paginacijfer, dat dus verspringt van laag op de linkerpagina's naar hoog op de rechterpagina's. Zo worden door het hele boek twee denkbeeldige horizontale lijnen gecreëerd waar tekst- en beeldelementen mee zijn uitgelijnd. Ondanks de vrije en expressieve manier waarop de pagina's zijn

Detail spread essaydeel

gecomponeerd ligt er dus een heel heldere structuur aan ten grondslag.

Als soortgelijk structurerend element plaatste ik gele bollen, die per hoofdstuk verspringen en daarmee functioneren als tabs, links en rechts aflopend van de pagina's. Daarbij is dezelfde denkbeeldige horizontale indeling als in Zwarts catalogus aangehouden. Zo zijn er verschillende verbanden tussen de facsimile-uitgave en het essaydeel gelegd om ze, met ieder hun eigen karakter, waardige pendanten te laten zijn.

Dat ik Zwarts werk in de collectie van Huis van het boek kon bestuderen, hielp mij bij het maken van keuzes en het vormgeven van deze uitgave waarin ik zoveel mogelijk recht wilde doen aan zijn werk. Het is fascinerend om zijn werk in handen te kunnen houden. Een eeuw na dato is zijn werk – en ook zijn vrije, experimentele werkwijze – nog steeds ongelooflijk inspirerend voor hele generaties ontwerpers.

Karen Polder

Vijf vragen aan Ludwig Volbeda

FOTO RODRIGO ABRAHAM

Op 7 maart jl. ging je tentoonstelling ‘Huis van Ludwig Volbeda’ open in Huis van het boek. Kun je vertellen wat daaraan voorafging? Wat vroeg het museum aan je en wat wilde jij laten zien?

Huis van het Boek vroeg mij om een tentoonstelling te maken die aansloot bij het jaarthema ‘Mythes en mogelijkheden, over de grenzen van de werkelijkheid’, het leek mij mooi om de nadruk te leggen op schetsen en idee-ontwikkeling. Wat ik wilde laten zien, was hoe uit kleine observaties en interesses hele werelden kunnen ontstaan. De tentoonstelling laat het allereerste stadium van mijn maakproces zien.

Kun je iets vertellen over dat maakproces?

Mijn werk begint vaak heel klein: een zin, een detail, iets dat me opvalt in een manuscript of dat mijn interesse wekt. Zo’n klein begin kan zowel uit tekst als uit beeld bestaan: één schets kan weer een kettingreactie aan nieuwe gedachten en associaties op gang brengen. Mijn schetsboeken zijn eigenlijk de plekken waar ik deze kettingreacties verzamel. Uit deze kettingreacties selecteer ik weer beelden om uit te werken voor bijvoorbeeld kinderboeken.

Wat hoop je dat de tentoonstelling voor de bezoekers kan betekenen?

Ik hoop vooral dat de tentoonstelling de bezoekers enthousiast maakt om zelf weer nieuwsgierig worden, te verzinnen en te tekenen. Verbeelding en nieuwsgierigheid zijn eigenschappen die iedereen bezit, maar die soms wat op de achtergrond raken. Als de tentoonstelling eraan bijdraagt om deze blik opnieuw scherp te stellen, ben ik heel blij.

Wat betekent het voor jou dat je zo’n groot deel van je persoonlijke werkarchief laat zien?

Het voelde in het begin een beetje spannend; de schetsboeken zijn ook soms heel persoonlijk en het idee dat de klein geschreven teksten met behulp van een vergrootglas opeens leesbaar zijn, maakte me eerst een beetje zenuwachtig, alsof je je dagboek open laat liggen. Maar inmiddels ben ik daaraan gewend.

Je bent tot en met 24 augustus ‘artist in residence’ van Huis van het boek. Je woont weliswaar niet in het museum, maar je ontvangt op verschillende momenten bezoekers voor rondleidingen, tekenlessen en de Illustratorenendag. Hoe belangrijk vind je persoonlijke ontmoetingen met lezers en beschouwers van je werk?

Persoonlijke ontmoetingen zijn heel belangrijk. Mijn eigen atelier zie ik een beetje als een eilandje, en daar werken kan een vrij geïsoleerde bezigheid zijn. En het delen van je werk maakt het opnieuw wakker, in plaats van dat het sluimerend in een archiefkast blijft liggen. Een boek beschouw ik ook niet als ‘rond’ op het moment dat ik klaar ben met schrijven, maar wanneer een lezer het leest. Op die momenten merk je dat verbeelding niet alleen in het werk zit, maar ook in de ontvanger. Dat past goed bij de tentoonstelling: het gaat niet alleen over kijken naar kunst, maar ook over zelf actief tekenen, en ik ben nu al ontzettend verrast door de kleine tekeningetjes die de bezoekers in de tentoonstellingsruimte hebben gemaakt.

Aafke Boerma

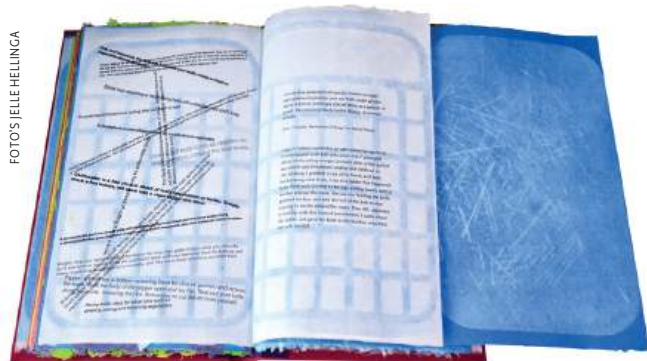

FOTO THE BOOK PHOTOGRAPHER

Aanwinsten

Tijd

De titel *La durée réelle: make this cut first* verwijst naar de ideeën van Henri Bergson. Volgens deze Franse filosoof is de werkelijke ervaring van tijd veel meer dan het verstrijken van losse momenten, minuten, uren. Tijd wordt persoonlijk beleefd en ervaren. De Amerikaanse boekkunstenaar Robbin Ami Silverberg besloot de tijd te verkennen aan de hand van twaalf snijplanken waarop zij een jaar lang voedsel bereidde. Het is een editie van 12, want aan elk van de exemplaren is een snijplank toegevoegd. Deze worden ook in het boek afgedrukt op door haarzelf gemaakte papier in kleuren die de seizoenen en voedsel vertegenwoordigen: groen voor de lente (vis), rood voor de zomer (vlees), geel voor de herfst (kaas) en wit/blauw (groente) voor de winter. De sporen in de planken, herhaald in papierpulp die zij in contrasterende kleuren op haar papier aanbracht, worden abstracte markeringen van de tijd. Elk seizoen wordt

Robbin Ami Silverberg, *La durée réelle: make this cut first*, New York, Dobbin Books, 2024-2025

begeleid door literaire en culinaire citaten die andere vormen van snijden beschrijven, zoals automutilatie en littekenvorming. Ook deze maken de tijd 'voelbaar'. De citaten zijn gezet in verschillende lettertypen en -grootten, die verwijzen naar de verscheidenheid aan messen waarmee de sneden werden gemaakt. Tijd is volgens Bergson niet op te delen in elkaar opvolgende momenten. De momenten lopen als kleuren in een spectrum in elkaar over. Zo volgen ook de teksten op de pagina de elkaar kruisende snijsporen op de plank. Kriskras.

Verdwijnen

Omdat iedere letter in het alfabet immers onmisbaar is, koos Annette Vogel in *Über das Verschwinden* voor de vorm van het ABC-boek om het verdwijnen van de vele planten- en diersoorten in het zogenaamde Antropoceen vast te leggen. In potlood en inkt kunnen wij de sporen van

Annette Vogel, *Über das Verschwinden / About the disappearance*, München, Annette Vogel, 2018

zesentwintig insectensoorten volgen. Daarbij eindigt op elke pagina abrupt het spoor voor een van de soorten die poëtische namen hebben als *Dickhörnige Kamelhalsfliege* of *Einbindige Schmalbrustameise*. Hoewel wij deze kleine dieren wellicht nauwelijks opmerken, maken zij deel uit van de ecologische keten zoals een letter in het alfabet. Ze staan symbool voor de talloze planten- en diersoorten die door het toedoen van de mens reeds verdwenen zijn. Dit verdwijnen van afzonderlijke onderdelen leidt onvermijdelijk tot onvoorspelbare gevolgen.

Eeuwig

De strekking van *Eternal U* van de Poolse fotograaf Hubert Humka biedt ons gelukkig nog enige hoop. Humka maakte foto's op natuurlijke begraafplaatsen, bossen waar de doden worden begraven in biologisch afbreekbare urnen of doodskisten, gemarkeerd met een vooraf geselecteerde boom. Voor de kunstenaar is het een troost dat wij na onze dood onderdeel worden van een boom, een bos, iets dat verder reikt dan onszelf, dat wij oneindig worden. Conform het onderwerp werd het door Aneta Kowalczyk vormgegeven boek afgedrukt op ecologisch gerecycled papier.

Rickey Tax

hoofd Collecties

Hubert Humka en Aneta Kowalczyk, *Eternal U*, Warschau, Blow Up Press, 2023

Bericht van de Vrienden

Op zaterdag 31 januari vond de traditionele nieuwjaarsreceptie voor de Vrienden plaats. Voor een volle zaal in het koetshuis kon voorzitter Marieke van Delft met voldoening terugkijken op alweer een geslaagd jaar. Directeur Yoeri Meessen en de nieuwe curator Stijn Kemper spraken de aanwezigen toe over de plannen voor het nieuwe jaar. Zij toonden ook een keuze uit de aanwinsten van het afgelopen jaar, mogelijk gemaakt door financiële steun van de Vrienden. Na afloop was er een geanimeerde borrel in het museumcafé. Dit is niet de enige gelegenheid tot onderling contact. Bij iedere nieuwe tentoonstelling wordt een speciale rondleiding voor de Vrienden georganiseerd. Op 17 april leidde Stijn ons rond over de tentoonstelling 'Mythes en mogelijkheden'. Met zijn uitleg kwam de tentoonstelling helemaal tot leven. Toevallig was die

dag ook de maandelijks boekenlunch waarvoor alle Vrienden worden uitgenodigd. Karen Polder vertelde over de cassette met facsimile en boek over Piet Zwart die zij maakte voor Letterform Archive in San Francisco. Na de lezing stonden er heerlijke broodjes klaar. En wanneer deze aflevering van Leeslint van de persen rolt, staat het jaarlijkse Vriendenuitje weer voor de deur. Op 14 juni brengen we een bezoek aan de Sint-Jan in Gouda waar ooit de Librije was gevestigd. De boeken zijn nu in het Goudse archief, maar in de kerk gaan ze aandacht besteden aan de Librije. Speciaal voor de Vrienden is er een schouw van Librijeboeken. Met dit

alles hopen we dat het lidmaatschap van de Vrienden niet alleen het museum ondersteunt, maar ook aangename contactmogelijkheden biedt.

Wanneer ik het museum bezoek, ga ik altijd even naar de Boekzaal op de eerste verdieping, om de wisselende keuze uit de collectie te bekijken. Rickey Tax laat daar oude en nieuwe boeken uit de collectie van het museum met elkaar corresponderen en dat levert vaak verrassende combinaties op. Ook laat ik mijn ogen graag dwalen langs de ruggen van de achter glas opgestelde incunabelen, die de baron vaak, naar de toen heersende mode, van nieuwe banden heeft laten voorzien. Altijd met het jaar waarin het boek gedrukt was op de rug en soms, toch enigszins pedant, voorzien van het label 'zeer zeldzaam'. Maar op dit moment maakt de Boekzaal deel uit van de fantastische tentoonstelling 'Mythes en mogelijkheden'. Over de grenzen van de werkelijkheid', waar de al eerder genoemde Stijn verantwoordelijk voor is. Die tentoonstelling beslaat tot het eind van het jaar een groot deel van het museum. In de Boekzaal liggen onder andere negen, veelal Nederlandse incunabelen en twee handschriften waarin de meest vreemde wezens staan afgebeeld en waarvan men in de (late) middeleeuwen geloofde dat ze echt bestonden of bestaan hadden: eenhoorns, griffioenen, zeemeerminnen en zeemonniken (een mooie aanleiding om de dichtbundel *Fabeldieren* van Gerrit Komrij uit 1975 nog eens ter hand te nemen!). In een Keuls handschrift van rond 1450 zien we Jonas enigszins bedremmeld uit de walvis stappen en in een Frans handschrift uit dezelfde tijd zien we een satyrus, een aapachtig dier met een menselijk lichaam en een baard waarvan men geloofde dat deze in India of Ethiopië zou leven. En dan te bedenken dat al dat prachtigs uit het eigen huis afkomstig is: wat is het toch heerlijk om Vriend te mogen zijn van een museum met zo'n rijke collectie!

Fokas Holthuis

Nieuwe Vrienden

Mevrouw M. Acket, Den Haag
Mevrouw L. Hartlinger, Voorburg
Mevrouw E. De Kempnaer-Sant, Voorburg
De heer P.P. Kloosterman, Gouda
Mevrouw M.L. van Poll-van de Lisdonk, Voorhout
Mevrouw A.M. Ruissen, Den Haag
De heer G.P. Veldhuis, Leiden
Mevrouw J.M.C. van der Wel, Rotterdam
De heer J. de Zoete, Epe

FOTO MARIEKE VAN DELFT

Colofon

Leeslint is een halfjaarlijkse uitgave van Huis van het boek.

Leeslint wordt gratis toegezonden aan de Vrienden van het museum.

Alle correspondentie te richten aan de redactie van Leeslint:

Prinsessegracht 30
2514 AP Den Haag
t (070) 205 72 54
aafke.boerma@huisvanhetboek.nl

Eindredactie Aafke Boerma
Redactieraad Fokas Holthuis en Rickey Tax
Correctie Thom van Rossum
Fotografie Frank Jansen (tenzij anders vermeld)
Ontwerp Studio Tint, Den Haag
Vormgeving Jelle Hellinga, Den Haag
Druk: robstolk, Amsterdam

ISSN 0928-2262

Oplage 2000 exemplaren
Papier Biotop 120 grams
Letters Trinité van Bram de Does en
Productus van Petr van Blokland